

Csillag a zeniten

rdély fővárosa, akárcsak a haldokló Erdély maga, utolsó magyar hónapjának kezdetén szívszorító és feledhetetlen képét mutatja az érkezőnek. A jelen emberének, még ha ismeri is az egykori kincses várost, nehéz elképzelnie, hogyan festhették Kolozsvár 92 esztendővel ezelőtt. A „száz évvel ezelőtt” kifejezéssel a hétköznapiakban gyakran dobálózunk – az úgynevezett átlagember időérzéke, amely jobbra csak két-három évtizedben tud nagyobb biztonsággal előre-hátra mozogni, ezt a kerek vagy nagyjából kerek időtartamot félig-meddig mesebeli, áttekinthetetlen és a história ködös távolába visszanyúló múltnak érzi. Holott száz esztendő nemcsak történelmi, hanem viszonylag nagyobb realitásérzék mércéjével mérve is nevetségesen kevés – gondoljunk csak arra, hogy például a „török idők” tágabb fogalmi körébe mondjuk az 1526-os és az 1626-os esztendő közötti száz év jócskán beletartozik, s a két évszám és a kettő között eltelt idő még bővebb történelmi ismeretek birtokában is könnyen öszszemosódik – a lényegre tekintve joggal, érthetően. Pedig a mohácsi csata és Bethlen Gábor uralkodási ideje között éppen annyi idő telt el – mint amióta másként nevezik a kolozsvári főtérrre kivezető Jókai utcát, és amióta Román Nemzeti Színház a jellegzetesen „monarchiás”, Fellner–Helmer-féle épület...

November utolsó napjaiban Kolozsvár (egyébként már vagy két-három hete) rajzó méhkas képét mutatja, zibong, forr, nyüzsgő – a totális nyugtalanság, az elmúlt hetek hírei által keltett nagyfokú feszültség az erdélyi magyar karakter jellegzetes aktivitásával, a „valamit mindenképpen megpróbálunk, amit és ahogyan lehet” szívós mozgékonyágával vegyül. A város szelleme, hangulata, a benyomások, az „aura”, az egész környezet lelki ízegevelege teljességgel magyar. Ez nemcsak a lakosság számarányára (85 százalék) vonatkozik, hanem arra a nehezen körülírható arculatra is, amellyel minden közép-európai urbs hagyományosan rendelkezik. Cs. Szabó László, Erdély fővárosának egyik legnagyobb írástudó fia számos munkájában próbálta mindezt érzékeltetni – legyen itt most elég annyi: a Erdélyt jól ismerő és igen mélyen szerető Kratochvil régi, gyermek- és ifjúkori önmagát még maradéktalanul megtalálhatja ezen a késő őszi, baljós események elé néző Kolozsváron, ahol izgatott, kalapos-felöltős urak és ernyős hölgyek tárgyalják a legújabb fejleményeket a főtéren, az ősi Szent Mihály-templom tőszomszédságában, Mátyás király alig tizenhat esztendeje felavatott, csodaszép Fadrusz-szobrának tövében. Köröskörül a patinás épületek – a Bánffy-palotától a Rhédey-házig és tovább – a magyar történelem megannyi pompás rekvizituma.

Részlet a júniusban megjelenő könyvből.

A New York kávéházban cigányzene szól, a Monostori úton konflis kocog a belváros felé, csattognak a lovak patkói az ápolt, gondozott kövezeten. Hideg eső áztatja mindenfelé a háztetőket.

Erdélybe már több mint két hete belopózott az első román katona – most, november utolsó hetében már megszállottak a székely városok, továbbá Brassó, a Szászföld, Déva, Hunyad. A belgrádi demarkációs vonal, a Maros mentén felsorakozva a román csapatok. Ami az országrész védelmét illeti: október végén még itt van a már említett, Goldbach altábornagy vezette ún. Erdély-csoport – 28 zászlóalj, 12 üteg, két hadtápszászlóalj, két repülőszázad, kb. 14 ezer puska és 82 ágyú. Ugyancsak Erdélyben van még a híres német tábornok, az 1916-os betöréskor óriási érdemeket szerzett Mackensen parancsnoksága alatti hadseregcsoport, hozzá beosztva német és osztrák–magyar alakulatok. (Mackensent, miután csapatait kiutasítják, mint „idegen hadsereg tábornokát” Károlyiék, hogy az antant hátsó részeit még szaporábban tisztíthassák, rövidesen elfogják, és egy vasúti kocsiban Főtra internálják. Milotay István írja meg majd egy kis cikkében – *Új Nemzedék*, 1918. december 24. –, hogy „Ungarns Dank! – ezt írta és csak ennyit, ezt a két szót Mackensen egy újságíró vizitkártyájára, aki kiment hozzá, hogy megkérdezze tőle, mit szól internáltatásához... Az egyik félreeső sínpárra kitaszított magányos vasúti kocsiban találta meg kíséretével együtt a győzőt, az oroszlánt szomorú ketrecében, melyet szájtató csőcselék vesz körül, ujjal mutogatva rá... Ez a Mackensen két évvel ezelőtt... úgy jött Magyarországra, mint a megváltó... Az ő félelmetes és diadalmas nevétől visszahangzottak az erdélyi hegyek és a szerbiai rengetegek, Havasalföld rónája és a magyar sajtó százhangú erdeje. Ez a Mackensen száz csatát vívott, s egyetlenegyét sem veszített, ezt a Mackensent soha ellenséges katonák, hadseregek, hadvezérek le nem győzték, úgy vonult vissza most is a meghódított országból, hogy toprongyos ellensége csak messziről, félő tisztelettel merte követni, mint döggkeselyű a vérét vesztő királyi vadat. Ez a Mackensen annak idején kétszer mentette meg Magyarországot, katonáinak csontjai fehérlenek Zimonytól a gyergyói hegyekig, s ezt a Mackensent most... Ungarns Dank! – üzeni az újságíró névjegyén.”)

Egy hónap leforgása után, most, november végén Erdély katonailag teljesen védetlen. A Goldbach-csoport leszerelt és szétszéledt, a központi erdélyi magyar haderőnek, a 38. honvéd hadosztálynak már csak a pusztá keretei vannak meg, a legtöbb ezred – 21., 24., 12., 32. – feltöltetlen, hiányos, szervezetlen, igazából nem is igen létező. (Kb. százezer harc képes magyar katonát szereltek le, ill. vontak ki Erdélyből – olvasható „Az első világháború 90 éve véget ért – vagy mégsem?” című tanulmányban.) Nyugdíjazzák a katonai kerület addigi parancsnokát, Siegler Konrád altábornagyot. A helyére érkező ezredes majdan, 1922-ben a honvédelmi minisztérium kérésére összefoglalja az akkori katonai helyzetet – onnantól fogva, hogy 26-án Kolozsvárra utazott.

„Kolozsvárra érkezvén, négy nemzeti tanácsot találtam: magyart, székelyt, román, szászt. Katona, közös vagy honvéd katona egész Erdély területén nem volt. Kolozsvárt volt a honvéd kerületi parancsnokság – azután Erdély területén a hadkiegészítő és pótzászlóalj parancsnokságok –, de legénység nélkül. A volt szebeni hadtestparancsnokság feloszlott, és beolvadt a honvéd kerületi parancsnokságba. Más parancsnokságok nem voltak Erdély területén. A volt 38. honvéd hadosztály

nem létezett már. A belügyminisztériumnak alá voltak rendelve még a nemzetőrök, és pedig a magyar, román és szász nemzetőrök, kik a magyar kormány intézkedésére el lettek látva felszereléssel, fegyverrel és fizetéssel. Ezek hivatva lettek volna a rendet a városokban, falvakban fenntartani. Sajnos, gyakran a fosztogatásban, rablásban jártak elől. De a románoknak Kolozsvárt és Désen volt egy-egy hadilétszámú, teljesen felszerelt, géppuskákkal ellátott zászlóaljuk.”

Nagyjából így állunk tehát. Kratochvil Kolozsváron, miként Gottfried Barna megjegyzi, a nemzetőrökön, továbbá a csendőrségen-rendőrségen kívül egy önkéntesekből álló – éppen csak megalakult – tiszti zászlóaljat is talál. Lázás munkában vannak. A megszállt Székelyföldön, ezen belül az Erdővidéken – Baróton és környékén – toborzásba kezdtek, székely tisztek járnak a falvakat és a katonaviselt férfiakat csatlakozásra szólítják fel egy azonnal elállítandó haderőhöz, melynek célja az országba néhány hete betört ellenség kiverése. Bíró Tibor hadnagy 25-én kereste fel az ötlettel Hadnagy Gábor főhadnagyot – ő a kolozsvári tiszti zászlóalj készülségi századának parancsnoka –, együtt mentek el a városházán gyülekező tíz másik székely tiszthez. „Ott kidolgozták a tervet, mely szerint mindegyikük elutazik a számára kijelölt, jól ismert székelyföldi területre, ahol... felszólítják ...a férfiakat a kolozsvári gyülekezésre.” Másnap már 16-an vannak, közöttük Zágóni István, a *Székelyek ítéletidőben* című, 1943-ban megjelent kötet majdani írója, az 1921-es, nevezetes Kós Károly-féle *Kiáltó Szó* egyik szerzője. „A városházáról a katonai parancsnokságra mennek, ott Nagy Pál ezredesnek előadták az elgondolásukat”, írja Gottfried Barna, majd hozzáfűzi: „A meghallgatás után Kratochvil ezredesnél is jelentkeznie kellett Hadnagnak.”

Históriai pillanat: találkozik a vezér nélküli, alakulni vágyó sereg és a sereg nélküli vezér.

Nem akármilyen találkozás lehetett.

Próbáljuk elképzelni a jelenetet: az éppen csak Kolozsvárra érkezett, lelke legmélyén még Váradon hagyott, kedves „négyesei” emlékét ápolgató ezredes és a fiának is beillő, jóvágású székely főhadnagy. Hadnagy Gábor előírásosan jelentkezik, és most feszes vigyázzban áll a rutinszerű szigorral, bár kissé lazábban véle farkaszemet néző parancsnok előtt. A meghallgatás természetesen nem tart sokáig. Szervezési és technikai részletkérdések, idő- és helyszínegyeztetések, gyorsan, patogósan, katonásan. Az érintkezés több mint formális: hivatalos és nagyon-nagyon gyakorlatias. A toborzás, az érkezők elszállásolásának (fellegvár), felszerelésének (erdélyi katonai raktárak) néhány kérdése után az obligát előjárói mondat: végezttem. Tisztelgés, elköszönés.

„Végezttem”? Elkezdte. Elkezdtek.

* * *

Kolozsvár kezd lelkesedni – írhatta naplójába alig néhány nap múlva egy Erdélyben szolgáló tiszt. Mert igen rövid alatt szinte áradni kezdenek a Szamos-part felé a székely önkéntesek. Kisebb-nagyobb csoportokban érkeznek, mire a december beköszönt: százával tartanak a főváros irányába. Pedig sokszor „nem virágos az út-

juk”, így a napló, „útközben az oláhokat jó néhányszor szét kellett verni, mert elállották az útjukat”. Amint szolgálattételre jelentkeznek – Koréh Endre számol be róla –, „azt kérték Kratochvil ezredestől, hogy külön székely osztagokba engedje őket összeállani. Kratochvil, felismerve a helyzetet, örömmel teljesítette kérésüket, sőt azt is megígérte, hogy amennyiben lehet, székely vagy erdélyi tisztek alá ad nekik beosztást. Mindezeket nem is közölte a miniszteriummal – nagyon helyesen –, arra gondolva, hogy előbb legyen megszervezve a megbízható katonaság, amely rendfenntartásra és védelemre használható, s majd azután is be lehet illeszteni a hadseregbe.” Maga Kratochvil már említett 1922-es jelentésében ezt írja székelyek jelentkezéséről: „örömet karoltam fel ezt a szándékot, kijelentvén, hogy ez a székelység a jövődő magyar hadsereg magja lesz”.

Amint egy századot megszerveztek, azonnal karhatalmi feladatra vették igénybe, a lakosság nyugalma biztosítandó – hogy erre az intézkedésre milyen égetően szükség volt, éppen Kratochvil korábban idézett megjegyzése bizonyítja –, a nemzetőrök gyakran rablásokban, fosztogatásokban jártak elől... Károlyiék a nemzetőség szervezési munkálataihoz kormánybiztosnak azt a Fényes László nevű (természetesen Az *Estnél* dolgozó) újságíró nevezik ki, akiről mint mesteréről oly megindítóan és szépen ír Faludy György a *Pokolbeli víg napjaimban*. Fényest a kormány Erdélybe küldte azért – miként Jancsó Benedek fogalmaz –, „hogy ott a különböző katonai csapatok között némi rendet csináljon, és egységet teremtsen”. Ténykedésének egyik legelső akciója az volt, hogy alig néhány nappal az októberi puccs után feloszlatta a kolozsvári ún. tartalék zászlóalj, amelynek parancsnoksága és legénysége önként vállalta, hogy a mind zűrzavarosabb időkben – később nemzetőrségként is – ellátja a karhatalmi feladatokat, és így biztosítja az egyre fenyegetőbb román lázongásokkal szemben a magyarság védelmét. Erdély különböző pontjain legalább két-három ezres lehetett azoknak a mindenhol Kolozsvar felé igyekvő székely csapatoknak a száma, amelyek kezdetben értelemszerűen semmiféle érdemleges szervezetséggel nem rendelkeztek, s nemhogy egységes vezetésük, de fegyverzetük és felszerelésük sem (vagy alig) volt. Igen tanulságos Jancsó Benedek tanúságtétele: „Fényes László ahelyett, hogy a legszükségesebbekről gondoskodott volna, inkább arra törekedett, hogy a székely csapatok önállósága megszűnjék, és vagy a nemzetőség, vagy a fennálló honvédezek köteleiibe osztassanak be. E törekvését a székely csapatok tisztjei a legnagyobb bizalmatlansággal nézték... nagy részük Erdély elvesztéséért, vagyis, mint ők mondják, Erdély elárulásáért ma is őt teszik felelőssé.” Népszerűségére alighanem fölöttébb jellemző az az eset, amit Koréh Endre örökített meg az utókornak: december 7-én a tövisi állomás környékén táborozott 40 német ágyú. A parancsnok ezredes azzal a kéréssel fordult a jelenlevő magyar tisztekhez: hadd lövesse a közeli Balázsfalvát, mivel tudomására jutott, hogy a románok az elfogott német katonákat kegyetlenül megkínózzák. Mielőtt választ kaphatott volna, az odaérkező Fényes azonnal leállította a készülő akciót, mondván, a mostani helyzetben csak a pacifizmus segíthet, szó sem lehet támadásról. „A katonák erre megragadták Fényest, hogy a Marosba dobják.” Csupán a jelenlevő Bocz Miklós százados és Jancsó

József főhadnagy fellépésén múlt, hogy a kormánybiztos életben maradt... Később Jancsó így emlékezett az esetre: „Akkor még Fényest csak mint újságíró hírből ismertem. Most már belátom, milyen tévedésbe estem, amikor a bőrét megmentettem, hiszen nem kellett volna egyéb, mint egy kis egyéni akció, és Erdély sorsát megfordíthattuk volna. Negyven prima ágyú, bőséges lőszer... hiszen az oláhoknak ennyi tán még odahaza sem volt.” (Fényest a kommün bukása után a Tisza-gyilkosságban való bűnrészesség vádjával perbe fogják, 1926-ban emigrál, haláláig nem is tér haza.)

Sorra alakulnak tehát a székely alegységek. Feláll az első, önkéntesekből létrejött zászlóalj, nemsokára rendbe szedve, feltöltve rendelkezésre áll a 21. gyalogezred is. (Az első zászlóaljnak Zágoni István, az első ezrednek Nagy Pál lesz a parancsnoka.) A szervezés lelkesen és aránylag gyors ütemben folyt – állítja emlékirataiban a doni 2. magyar hadsereg III. hadtestének majdani parancsnoka, Stomm Marcell altábornagy is. (Főhadnagyként december első napjaiban Brassóból helyezik át Kratochvil parancsnokságára.) És mivel december 1-jén Gyulafehérváron a románok levetik az addig úgyahogy viselt álarcot, és kimondják Erdély „egyesülését” Romániával – másnap, 2-án a román csapatok már át is lépik a demarkációs vonalat, azaz a Maros vonalát – a magyar katonák hangulata egy csapásra megváltozik, pontosabban: igen nagymértékben radikalizálódik. Részlet az iménti naplóból: „December 3. ...Tudja Magyarország, mi történt itt? És törődik vele? Úgy látszik, nem – mert ma jött meg a hadügyminisztérium új hadsereg-szabályzata. Ez a felelet a gyulafehérvári oláh határozatra? Fontosabb ez, mint az országrablás? Az most a katonáink dolga, hogy miféle új jelentkezési formát tanuljanak, amikor halálos ellenségünk jelentkezik a határokon? Adjanak parancsot – azaz ne is adjanak, csak engedjenek szabad kezét, majd csinálunk mi új szabályzatot székely ököllel! ...Beengedjük szép szerével a rumunyoikat? Hát ha ez lehetséges, akkor nagyobb árulók vannak Budapesten, mint – Gyulafehérváron! ...December 8... Égünk a vágytól, hogy egyszer már teljes erővel csinálhassunk rendet, akármit határoztak is az árulók Gyulafehérváron.”

Közben Kratochvil szinte egyfolytában a székelyekkel foglalkozik. „A fellegvárban elkülönítve szerveztem őket.” Csakhogy ez a szervezőmunka már-már sziszifuszi jellegű. Nem a székely katonák, nem az „emberanyag” miatt. Az egyre jelképebb nevű Unió utcában van az alakuló seregtest törzse. A vezető ezer gond között végzi a dolgát. Jelentésében ezt írja: „Sajnos, elegendő fegyverzet és felszerelés nem állt rendelkezésre.

1918. december közepén Kolozsvárt volt:

A 21. ezredtől	20 fő és 4 géppuska
Székely ezred a fellegvárban	1703 fő és 4 géppuska
Csendőr laktanyán	46 csendőr
Nemzetőrség a tanító házban	20 fő
Összesen	1890 fő és 8 géppuska
Ebből lőfegyverrel felszerelve	776 fő
Lőfegyverrel fel nem szerelve	1014 fő.”

Nagyjából – majdnem – innen kellett indulni.

A parancsnok jelentéséhez hozzáfűzi: „A magyar kormány Kolozsvárt a 38. hadosztály felállítását rendelte el. Kolozsvárt a 21., Désen a 32., Szatmáron a 12., Zilahon a 24. ezred lett volna felállítandó. Mint Erdély katonai parancsnoka, megkezdttem a 38. hadosztály felállítását.”

Kratochvilnak ezekben a hetekben kifejezetten szerencséje van. Helyesen állapítja meg ugyanis Koréh Endre: ha ekkoriban nem a székely származású Bartha Albert a Károlyi-kormány hadügyminisztere, a budapesti vezetés sohasem ismerte volna el a székelyek katonai alakulatát. „És ha Kratochvil ezredes nem nézi a legmagasabb nemzetvédelmi szempontokat, és tőle telhetőleg nem segíti szíve szerint a székelyek kívánságát, szervezkedését, bizony akkor nem formálódott volna ki a hadosztály, hanem jóakarátú, áldozatkész vitézeink – legjobb esetben beosztva más csapattekbe – azokkal együtt szétzüllöttek volna 1919 első felében.”

Gratz Gusztáv megjegyzi: Presan román tábornok már december 4-ei táviratában hivatkozik arra, hogy Franchet d’Espéray és Berhelot francia tábornokokkal egyetértésben parancsot adtak a román csapatoknak a demarkációs vonalat jelentő Maros átlépésére, ez 8-án meg is kezdődött. „A magyar kormány azonban csak december 16-án kapott értesítést erről... Kratochvil ezredes, erdélyi kerületi parancsnok emberfeletti tevékenységet fejtett ki a Maros-vonal megvédése érdekében.”

Hogyan szerezték meg jogtalanul a románok Erdélyt – ez a címe annak a Kratochvil-írásnak, amely igen részletesen tárgyalja az 1918 decemberének elejétől történeteket. Miközben teljes erővel szervezi a folyamatosan Kolozsvárra érkező székelyeket, megpróbál gondoskodni a Maros-vonal védelméről is. „Én mint Erdély kerületi parancsnoka, az egyedül rendelkezésemre álló kolozsvári 21. ezred kiképzetlen, hézagos felszereléssel ellátott osztagait rendeltem ki Nagyenyed, Torda és más községekbe a Maros-vonal védelmére. A Maros hídjánál lőtték agyon orvul Várady főhadnagyomat, aki mint parlamber szerepelt.”

A tövisi hídon valóban megtörténik, amit a szovjet gyarmati mitológia a második világháború után a Budapest határában fehér zászlóval a kezében gaz németek által agyonlőtt Steinmetz és Osztyapenko kapitányok meséjével csak kitalált: miután Mihálcfalvánál a magyar csapatok nem engednek át a Maroson egy román katonavonatot, a tárgyalni akaró magyar tisztet, Várady Gáspárt aljasul, lesből ölik meg. (A parancsnok későbbi írásaiban őt tekinti a Székely Hadosztály legelső hősi halottjának.) Válaszként Kratochvil még a roppant szegényesen ellátott ezrednek is azonnali támadást rendel el, de a 21-eseket sem nagyon kell biztatni: az előrenyomulás jóval a Maroson túlra veti vissza a románokat. „Napokig tartó próbálkozások után az oláhság belátta, hogy a Maroson át nem jöhet”, összegez Koréh Endre.

Kratochvil érzi: itt a pillanat, amikor kezdeményezőleg lehetne fellépni. Később még maga Fényes László is elismeri – Raffay Ernő idézi az erről szóló, bizonyító erejű dokumentumot –, hogy az erdélyi parancsnok úgy vélte, ha a Maros-vonalra december 16-ig felvonult és tovább gyülekező román csapatokkal szemben legalább egyötödnyi erőt tudnak szembeállítani, meg lehet kísérelni az

ellenállást. „Ehhez könnyű és nehézfegyverzet s muníció kellett volna”, teszi hozzá Raffay. Telefonáltak Károlynak, Kratochvil futárt is küldött Budapestre a telefonon nem közölhető részletes információkkal – de hiába... Kratochvil a németektől kívánt tüzérséget szerezni, de ők a nehézfegyverzet jó részét eladták a román hadseregnek, mivel hazaszállítani úgysem tudták volna. Ilyen körülmények között jött a parancs a fővárosból: „engedelmeskedni kell az antant követeléseinek”. Ez a követelés előbb arra vonatkozott, hogy a román hadsereg, a Marost átlépve, újabb, óriási erdélyi területeket szállhasson meg.

Ezután történik meg mindaz, amit több kortárs Erdélyben „végzetesnek” nevez – és ami hősünket a Legvégső Elhatározás egyértelmű kategorikus imperatívuszához kényszeríti.

* * *

December 18-án távirat érkezik a magyar kormányhoz. (A korábbi két-három nap – Raffay híven beszámol róla – vásári szintű alkudozásokkal és üzenetváltásokkal telt el. Ám már 16-án Vix alezredes arról értesíti a magyar fegyverszüneti bizottságot, hogy Berthelot tábornok budapesti képviselője tudomására hozta Presán tábornoknak, a román hadsereg vezérkari főnökének a nagyszebeni román főparancsnoksághoz eljuttatott napiparancsát, mely szerint Kolozsvár vidékéről és a Maros völgyéből „riasztó hírek” jutottak el hozzájuk arról, hogy a román lakosság élete és vagyonbiztonsága nagy veszélyben van, ezért „ettől az új helyzettől készletve” mindenütt átlépik a demarkációs vonalat, és előrenyomulnak a Szatmár–Nagykároly–Nagyvárad–Békéscsaba vonalig.) A távirat, amit Vix ad át a kabinetnek, Berthelot-é. Közli Károlyiékkel: „hogy minden összeütközés elkerültesse a magyar és román csapatok között, felkérem: parancsolja meg a magyar csapatoknak Kolozsvár kiürítését. Ezt a várost, mint fontos stratégiai pontot rendeltetére román csapatok fogják megszállani addig is, míg francia csapatokat küldhetnék oda.” A nagy román sietség egyik oka, hogy ekkor már közismert volt: Kolozsvár magyarsága teljes erővel szervezi „az ellen-Gyulafehérvárt”, a 22-ei nagygyűlést, hogy a legimpozánsabb módon tiltakozzék a gyulafehérvári határozat ellen, és egyben kinyilvánítsa akaratát a Magyarországhoz tartozás mellett. Mindez, miként Jancsó Benedek megjegyzi, „nagyon kényelmetlen lett volna Nagyrománia politikusainak, ezért siettek tehát mindenáron és minden eszközzel megakadályozni”. Ugyanezen a napon a székelykocsárdi híd őrsége megtagadja a híd átadását. Kijelentik: inkább ott halnak meg. Ezt sem engedik. Erőszakkal „átveszik” a hidat – az odahívott Fényes László segédletével...

A magyar kormány a belgrádi egyezményre hivatkozva először megtagadja a Berthelot-féle ukáz teljesítését, majd – idézzük Jancsót – miután elmulasztotta az erdélyi haderő megszervezését, rendbeszedését és megerősítését, s ennek következtében nem rendelkezett kellő nagyságú erővel, kénytelen volt... Kolozsvárt katonailag kiüríteni és a magyar csapatokat a megjelölt vonalra visszavonni.” Jogosan összegezhette Koréh Endre: a román fél tehát „közbelépésre kérte a gazdag nagybácsit, a franciát – Károlyiéknek... parancs volt még a franciák szemrebbené-

se is. Felszólították tehát a magyar katonai, illetve a kerületi parancsnokságot...” Kratochvil 18-án „felülről” utasítást kap: csapatai a románokkal szemben fegyvert ne használjanak. „Maradjanak ugyan a helyükön”, idézi Gratz a parancsot, „de ha a románok lefegyverzésüket követelnék, fokozatosan vonuljanak vissza”. Kratochvil kénytelen-kelletlen elrendeli a demarkációs vonal védelmének abbahagyását. „Minden vérontást kerülni kellett, írja, a románok ezzel szemben felhatalmazást kaptak Torda, Tövis, Kolozsvár megszállására... osztagainkat visszavontuk az Egeres–Bánffyhunjad–Nagyvárad vasútvonal biztosítására.” A Károlyiéktól érkezett parancs szerint, mint Kratochvil megírja, ha a visszamaradt magyar csapatokat a románok lefegyvereznék, „jegyzőkönyv felvétele útján tiltakozás jelentendő be”. Az ezredes rezignáltan hozzászeli: „ez utóbbit nem helyeselve, a csapatokat visszarendeltem”. Kratochvil parancsa értelmében a 21. ezred biztosította az említett vasútvonalat, a 32. dési ezredet Zsibóra, a székely huszárszázadot Tasnádra vonták vissza. A fellelgyárban elhelyezett székely zászlóaljokat tartalékként, további feltöltés és felszerelés végett Nagyváradra, illetve Szatmárnémetibe irányították. Gottfried Barna szerint „bár felmerült Kolozsvár védelmének gondolata, azonban ezt lehetetlenné tette a városban elhelyezett román zászlóalj és nemzetőrség – amelyet a magyar kormány szerelt fel és látott el pénzzel”.

Közben azonban lázasan folyik a 22-ei nagygyűlés szervezése. Több forrás, adat tanúskodik arról, hogy a románok természetesen mindent megtesznek annak érdekében, hogy ahogyan csak lehetséges, akadályozzák a részvételt, és megzavarják a rendezvényt. Mosoiu tábornok egyenesen megüzeni: ha nem rendelik vissza a magyar csapatokat, a Kolozsvár feletti, ún. Feleki-tetőről kénytelen lesz „ágyúival üdvözölni” a nagygyűlést. Raffay szerint a magyar sajtó a gyűlés előtti napokban százazres tömeg érkezéséről írt, és arról, hogy ott ki fogják kiáltani az önálló erdélyi köztársaságot... A kolozsvári magyar vezetők negyedmillió embert vártak. A helyzet egyre feszültebb, a *Világ* című lap szerint 20-án összetűzés magyarok és románok között halálos áldozatokkal. A főtéren megtartott gyűlésen végül – nagyon is érthető okok miatt – a vártnál jóval kevesebb, mintegy 100–120 ezer magyar vesz részt. Apáthy István főkormánybiztos itt mondja el a híressé lett szavakat: „annyira nem győztek le bennünket, hogy a körülötünk lakó bármely nemzetnek joga volna rendelkezni felettünk”. A gyűlés határozata szerint Erdély magyarsága kinyilvánítja: Magyarországgal „állami közösségben kívánunk élni”.

A kolozsvári nagygyűlés napján a magyar alakulatok elhagyják Hunyadi Mátyás kincses városát. Előzőleg a fellelgyárban Nagy Pál ezredes összehívja a székely osztagokat. A Kratochvil-hagyatékból található Cseke Mihály főhadnagy visszaemlékezése – hogyan bocsátotta útjára őket az ezredes: „Válasszatok: vagy itt maradunk úgy, hogy nem gördíthetünk akadályt az oláhok bejövetele elé, és akkor velük együtt kell itt lennünk: minden gyalázatot el kell majd tűrnünk, míg persze lefegyvereznek majd; vagy ellenállunk, tovább folytatjuk a munkát, a szervezkedést, s ha majd erősek leszünk, visszamegyünk, és kiverjük őket... Egyhangúlag döntöttek: menjünk vissza, készüljünk a harcra!” Pedig még ekkor is (!) érkezné-

nek csapatok. „Ma katonavonat érkezett Nagyvárad felől”, olvasható a tanúskodó kortárs naplójában. „Hozta teljes rendben a 82. udvarhelyi székely ezredet... – Ne féljenek – kiáltották a katonák –, kiverjük mi az oláhokat, akárcsak 1916-ban.”

A zászlóaljak szép rendben megkezdik az elvonulást. Csakhogy az első bevagonírozások után elterjed a hír a szinte színmagyar városban. A lakosság a vasútállomásra tódul, valósággal megrohazzák a szerelvényeket. Óriási izgalom, tüntetés, káosz. Tumuluoózus jelenetek, síró, könyörgő, ordibáló emberek. A már elszállított alakulatok visszahozását, az indulni készülők maradását követelik, mintha éreznék, hogy majdnem teljes 22 évig nem láthatnak magyar katonákat Kolozsváron... Küldöttség megy a kivonulás parancsnokához. Nagy Pál ezredes nem tehet semmit. Megpróbálnak „mobilizálni” egy mozdonyt, hogy az indulást megakadályozzák. A vasutasok segítségével éjfél utánra sikerül nagy nehezen rendet tenni. Az irtózatosszituációt tökéletesen megértő és átérző legénység közben kétségbeesésben inni kezd – ebben korántsem minden előjárójuk próbálja megakadályozni őket. Késő éjszaka már lövöldözést is hallani. Apokalipszis, 1918. december.

Gherescu ezredes bejelenti: ellenséges tevékenységnek tekinti, ha Kolozsvárott bármely utasítását nem teljesítik. A román szálláscsinálók mindössze 40 tiszt részére kérnek ellátást. Haller Gusztáv polgármesterrel tudatják: a megszállásnak csak katonai jellege lesz, a városban a rendőrség kivételével minden magyar fegyveres erőt le kell szerelni. „Ma reggel bevonták a magyar zászlókat”, jegyzi fel naplójába december 23-án Barabás Samu református esperes.

És 1918. december 24-én a kolozsvári rendőrkapitány jelentése szerint délelőtt mintegy négyezer gyalogos és két üteg tüzér vonul végig az utcákon zeneszó mellett. A román hadsereg 7. hadosztályához tartoznak. Raffay szerint „a környező román falvak berendelt lakossága fogadta őket nagy lelkesedéssel. Az utcákon levő magyar nemzetőröket összeverték, kifosztották. A magyar államhatalom jelvényeit letépték, zászlóit összetaposták. Ezek akkoriban Erdélyben megszokott dolgok lévén, mindenki örült, hogy súlyosabb incidens nem történt.” Barabás Samu szerint: „rablók módjára jöttek, félve, tapogatózva, hogy nincsenek-e benn a székelyek? Rongyosak, mocskosak voltak... Sok szalmakalapos, mezítlábás és bocskoros ember. Gherescu tábornok kezében nádbot, tisztjei kifestett képűek. A seregnak alig van fegyvere, négy rongyos ágyút hoznak, de töltényeik nincsenek. Tüzéreik fején ócska vasfazekak.”

Összesen húsz magyar katona marad a városban. Ez gyakorlatilag az elsüllyedt hajón visszamaradt kapitányt – a katonai kerület parancsnokát és törzsét – jelenti.

* * *

Itt van hát tisztjeivel – mégis alighanem élete legmagányosabb napjaiban. Másnap, nagykarácsony napján már irodáitól is megfosztják. Néhány üres, fekete-szürke nap pereg alá, döbbsenten veszi észre, hogy vágyakozva, sóvárogva gondol vissza a front-karácsonyokra a négyesekkel... Hallgatja tisztjeit, nem szól, amikor a végöss elkeseredés ki-kitör belőlük. („Tudja Magyarország, mi történt itt? És törődik vele?”) Tisztában van vele: a parancsnokság végleges megszüntetése csak idő

– méghozzá igen rövid idő – kérdése. A jól ismert utcákon végigpillantva azt a fájdalmat érzi, mint amikor a Monte San Michelén Rác Miska tárogatója hallatszott fel a temetőből az állásokig. De itt most csak halk, visszafojtott, szorongó magyar beszéd üti meg a fülét itt is, ott is. És hangos, pálinkaszagú ordítózás, szetreáskö rumunia máre, zsosz ku unguri és hasonlók. Már-már fizikai rosszullet környékezi. Tudja, érzi: a tehetetlenségtől. Pedig vannak, újra vannak katonái. A négyesek utódai. Fogcsikorgatva fogadták, hogy el kell hagyniuk Kolozsvárt. De fegyverzet, lőszer, felszerelés, ellátmány sürgős pótlása nélkül... Egyre gyakrabban gondol a Budapestre küldött két tisztre, Lukács Béla vezérkari őrnagyra és Stomm Marcell századosra. Talán ők jelenthetik az utolsó reménységet. Sőt: „a” reménységet. „Kratochvil ezredes Lukács Béla vezérkari beosztású őrnagyot és engem még Kolozsvárról Budapestre küldött, hogy ott Böhm Vilmost, az akkori honvédelmi minisztert tájékoztassuk az erdélyi helyzetről, a székely hadosztály felállításának fontosságáról és sürgősségéről, a hadosztálynak a magyar kormány részéről való legmesszebbmenő támogatásáról, ellenkező esetben a románok igen rövid idő alatt el fogják Budapestet foglalni. A Böhm Vilmos és közöttünk folyó tárgyalás eleinte nehezen ment, s már úgy látszott, nem érünk el eredményt. Amikor azonban ismételtén és hangsúlyozottan hívtuk fel Böhm figyelmét arra, hogy ellenkezésével igen súlyos felelősséget von magára, és ezzel gyorsítja a románok bevonulását Budapestre, mely esetben mihez kezd a magyar kormány, Böhm végül is belátta, hogy itt nem marad más hátra, mint engedni a székely hadosztályparancsnok kérésének, bár tudja, hogy végeredményben a székely hadosztály a kormány ellen fog fordulni. Felhívta figyelmünket, hogy Pogány kormánybiztos a székely hadosztályparancsnok kéréséről, illetve erről a tárgyalásról semmit ne tudjon meg, mert különben meghíúsítja a székely hadosztály részére kiadandó anyag kiszállítását. Erre ígéretet tettünk.” Miután egy állítólag forradalmi kormány hadügyminisztere két tiszt előtt nagyjából úgy viselkedik, mint egy félrelépő és a kormánybiztos-nej előtt a lebukástól rettegő férj, a doni 2. magyar hadsereg III. hadtestének majdani különleges sorsú altábornagy-parancsnoka, Stomm Marcell százados jelentkezik József főhercegnél is, „hogy Kratochvil ezredes utasítására részletesen tájékoztassam a főherceget, akinek Kratochvil ezredes annak idején szárnysegédje volt, a székely hadosztály felállításáról, ennek céljáról, jelen helyzetéről és az erdélyi helyzetről. A tájékoztatást József főherceg láthatólag megnyugvással fogadta, s meghagyta, adjam át szerencsekívánatait és szíves üdvözlését Kratochvil ezredesnek azzal, hogy a budapesti helyzetet nagyon zavarosnak és az ebből való kibontakozást különösen nehéznek látja.”

A főhercegnek tökéletesen igaza van. Annyira nehéz, hogy amikor a rettenetes 18-as év legvégén Kolozsvárra érkezik Berthelot tábornok, a megszállók diadalmasan végigvezetik a városon – nem éppen festői küllemű, nagy tömeg hódol előtte a téli ködben, pópáik szemtanúk szerint hosszú, sáros reverendákban, fanyergeken, a díszmenetben mezítlábas, bocskoros asszonyok is, körös-körül a történelmi emlékekkel teli, varázslatos szépségű belvárosi épületek. Berthelot-nak fel is tűnik mindez, és érdeklődve kérdezi: ezekben a gyönyörű palotákban lakik ez a nép?

Berthelot 30-án és 31-én is tárgyal Apáthy fő kormánybiztossal, és létrejön egy újabb egyezmény, amelynek értelmében („abból kiindulva, hogy meggátolják a magyar–román összecsapást”) egy Nagybányától Kolozsváron át Déváiig húzódó demarkációs vonal létrehozásában állapodtak meg. Ettől keletre a román, nyugatra a magyar csapatok tartják fenn a rendet, közöttük egy 15 kilométeres semleges folyosó húzódik. A megegyezés szerint a románok által igazgatott területről – Kolozsvárról is – ki kell vonni minden magyar katonai szervet – el kell hagynia a várost az erdélyi kerületi parancsnokságnak is. Consummatum est, bevégeztetett.

Ugyan milyen szilvesztere lehetett ott akkor Kratochvil Károlynak?

31-én különböző román rendeleteket tesznek közzé: megtiltják a magyar hadseregbe való jelentkezést, a nem helyi illetőségű magyaroknak három napon belül el kell hagyniuk várost, tilos a magyar hadsereg egyenruhájának viselete. Kratochvil törzskarát éjjel-nappal figyelik. Hiszen ők az utolsó, a legeslegutolsó magyarok, akik honvédegyenruhában tartózkodnak Kolozsvárott...

„Én, csak hogy Erdély területén maradhassak, a kerületi parancsnoksággal Bánffyhunyadra távoztam” – a parancsnok 7-én érkezik Hunyadra, de már 2-án jelentést küld a fejleményekről a fővárosba. (A kormány Raffay szerint ennek ellenére csak 10-én tudta meg az Apáthy–Berthelot egyezményt.) A románoknak persze eszük ágában sincs betartani a legújabb demarkációs vonalat, már január első napjaiban megkezdik az előrenyomulást, „megmozdították a hátunkban levő román gárdistákat”, írja Kratochvil. „Így nem maradt más hátra, mint hogy az exponált Bánffyhunyadról távozzak.” Nagyváradra megy – és innen adja ki a Parancsot. Azt a bizonyost. „Saját felelősségemre, sőt felsőbb hatóság utasítása ellenére.” Itt a Legvégső Elhatározás.

* * *

Tudós szakférfiak hosszú időig elvitatkozhathatnak majdan azon: mi vajon a legújabb kori magyar história egyik legdicőségesebb magyar katonai alakulatának születésnapja? E sorok írója szerint lehetne akár 22-ei a kolozsvári kényszerű, de egységes távozás ideje is, hiszen ekkor van először együtt a magja annak a haderőnek, amely már december elején-közepén folytatott szórványos, de annál hevesebb harcokat Erdély különböző pontjain az előreóvakodó román egységekkel. A kolozsvári szervezés és hadrendbe szedelőzködés után, a város megszállása előtti napokban, Nagy Pál ezredes már idézett szavai után ez az az alakulat, amely a korábbi szétszórtság, szétszilátság után kész a nagyobb szabású hadműveletekre. Ez az erő először még a nyugatra vonulás közben, január 5-én, a nemsokára felidézendő egeresi csatában lép fel először komolyabb csapatként a románok ellen – lehetne ez is a születés napja. Nem is beszélve arról, hogy az elnevezés körüli zavarok és félreértések láttán, ahogyan Nagy Szabolcs kiváló tanulmányában bizonyítja, akár a „hivatalossá” lett elnevezés napjához is köthetnének a kezdetet. Hogy mi mégis máshoz – „a” Parancs kiadásának dátumához, ama bizonyos Legvégső Elhatározás idejéhez – ragaszkodunk: elsődleges oka a parancsnok személye. Tudjuk már, miért.

„A Székely Hadosztály fogalmát pontosan meghatározni is rendkívül nehéz”, írja Nagy Szabolcs. „Térben és időben is sokat változó, képlékeny alakulatról beszélhetünk.” Zágoni István szerint a Kolozsvárra gyűlt székely önkéntesekből verbuválódott csapat alakult át hadosztállyá, és az így kiépült seregből lett a Székely Hadosztály Kratochvil Károly parancsnoksága alatt. A székely alakulatok mellé szervezett többi csapat feltöltésével, a 21., korábban kolozsvári, a 24., korábban brassói és a 32., korábban dési gyalogezreddel lett teljes a hadosztály.

„Miként alakulhatott meg a Székely Hadosztály? Lelkes hazafiak alulról szerveződő mozgalmaként vagy profi katonai vezetők szervezőtehetségének köszönhetően?” – teszi fel a kérdést Nagy Szabolcs. Nyilván mindkét tényező döntő szerepet játszott. Az 1918 decemberében de facto már létező – csak éppen akkor még nem így hívott – Székely Hadosztály mint ifjú alakulat Kolozsvárt még nem tarthatta meg, de – igaza van Nagy Szabolcsnak – már ekkor arra vállalkozhatott, hogy „kissé nyugatabbra vonulva, időközben megerősödve, sikerrel tarthassa Erdély utolsó védvonalát, a majdani ellentámadás, Erdély visszafoglalása reményében.” A mag létrejötte után a fellegvárban szervezett és külön székely csapatokba rendezett alegységek összefoglaló neve már „székely csapatok” néven is közszájon forgott, sőt a székely hadosztály mint önálló egység is használatban volt, holott még nem volt hadosztálynyi erő, bár ekkor már korántsem csak székely önkéntesekből állt. (Nagy számban csatlakoztak nemzetőrök és más alakulatbeli katonák is.) Hivatalosan a Kratochvil által külön nagy agilitással szervezett 38. hadosztály kapja meg azután az időközben Böhmöt váltó Festetics Sándor hadügyminiszter rendelete értelmében 1919. január 17-én a Székely Hadosztály nevet – de ez ekkor már a teljes, Kratochvil Károly Erdély katonai kerületi parancsnokának vezérlete alá tartozó magyar haderőt jelenti. Gyűjtőfogalom tehát, amelybe már nemcsak az egykori 38. hadosztály tartozik, hanem pl. a 39. dandár is. És noha „hadosztályként” a decemberi harcok idején még nem is létezhetett, a románok inváziója ellen kezdettől fogva harcoló magyar egységeket megilleti ez az elnevezés – ráadásul a hadosztály nemsokára a katonai terminológia és a hadseregszervezés követelményeinek szemszögéből is valóban integrálta ezeket az erőket.

Ami pedig ama születésnapot illeti: a kolozsvári kivonulás után, január első napjaiban elterjed, hogy a románok Zsibónál átlépték a semleges zóna határát, elfoglalták Zilahot, és a nemsokára bekövetkezendő ortodox karácsonyt már Nagyváradon kívánják megünnepelni (sőt Kratochvil szerint már újévkor Váradon szerettek volna lenni) – ezt megakadályozandó, a székely csapatokat Váradról arra utasítják, hogy foglaljanak állásokat a történeti Erdély határán, a Királyhágó és a közeli Csucs környékén – ez folyik január első napjaiban, majdnem két héten át. (A parancs értelmében a Csucsától északra és délre levő magaslatokon kell védelmi állásokat foglalni, illetve kiépíteni. Itt-ott – a Királyhágón és közvetlen környékén szintén – máig látni ezek maradványait.) A Kezdet kezdete tehát „csupán” egy logikus, szükségszerű preventív katonai lépés – egyelőre semmi több... E csapatmozgások közben történik, hogy szárnyra kél a hír:

a megszállt színmagyar Kalotaszeg Egeres nevű falujában az ortodox ünnepekhez kapcsolódva és az éppen kerekén hetven esztendeje lezajlott nagyenyedi magyarirtást megidézve vérfürdőtől lehet tartani. Az V. nemzetőr zászlóalj egy százada kapja a parancsot, hogy Derecskéről vonattal induljon Egeresre. A gőzös még be sem ér a faluba, már lövik. Az egyre lassuló szerelvényből válaszként iszonyú géppuskatűz zúdul a támadókra. Mire beérnek Egeresre, összekötözött magyarok tucatjait találják a havon – még időben érkeztek. Az elmenekült románokat nem üldözik, három napig maradnak a faluban, majd felváltja őket a 21. gyalogezred teljes II. zászlóalja. Amely mellékesen a közeli Kissebesről is kiűzi a megszállókat, és elfoglalja a vasúti őrházat... Valóban akár ez a január 5-e is lehetne a hadosztály születésnapja, valamiféle tűzkeresztsége – csakhogy e korai, sokkal inkább még a decemberi csatározásokhoz hasonlítható harci cselekmény után következik az a – kijelenthető – történelmi tett, amely alapjaiban meghatározza a majdani minősítéseket és a Székely Hadosztály történetét.

* * *

Kratochvil Nagyváradon a püspöki palotában kap szállást, a parancsnokságot a volt hadapródiskolában helyezik el. A parancsnok először is tájékozódik, méghozzá igen gyorsan. Meg kell győződnie arról, hogy az addig a magyar közfigyelem által kissé elhanyagolt – mert már akkoriban is erős román többségű, tehát magyar szempontok szerint más megítélés alá eső – Dél-Erdély irányából fenyegeti-e előretörés a folyamatosan, mindenfelől nyugati irányba nyomuló román hadsereg részéről? A Maros völgye egészen Aradig, mint megtudja, ebből a szempontból nyugodt, arról most veszély nem fenyeget. És dönt.

„1919. január 13-án a csucsai vonalon a fegyveres ellenállást saját felelősségemre elrendeltem. Megjelöltem a vonalat, mely Szilágysomlyó–Bükk-hegység–Iloba–Szatmártól keletre Máramarosig, délre Belényes–Vaskohig húzódott.”

Szívszorító, hősie, időtlen pillanat. „Repül a nehéz kő, ki tudja hol áll meg...” Meghirdeti a honvédő háborút, parancsban elrendeli a magyar haza védelmét a betolakodó idegen hódítókkal szemben. „Saját felelősségemre.” A história előtt nincs helye szépelgésnek: a száraz és könyörtelen tények szerint ez hadüzenet. Fél évszázadra visszavetül 1956 mennyei fenségének mondata: „csapataink harcban állnak”. A kürtök szólnak, a harangok zúgnak. Midőn a „Belényes” helységnevet leírta, alighanem egykori katonája özvegyének, az odaválói Waldnérnének három év előtti levele is szólt benne halkán. „Jöjjön vissza, ezredes úr, győztesen, babérosan.” Batizi Andrással pörölve: vannak csudák, melyek mégsem múlnak el?

* * *

Hogy az északkeleti-keleti irányból mozgó román csapatok jókora (és folyamatos, sőt növekvő) túlerőben vannak: kezdettől fogva tudja. Ennek már decemberben sem tulajdonított különösebb jelentőséget. Ismeri a háborút, ismeri a románokat, ismeri a magyar katonát, és különösen ismeri – a székelyeket.

„Őzlábú nép”, írja róluk Cs. Szabó. „A székelyt a lábáról lehet megismerni. Hosszú, egyenes, izmos a lába; a combja csak egy kicsit vastagabb a felsőkarjánál. Ez a nép csupa elbocsátott testőrből áll... A székely nem katonás nép, hanem katonanép: a katonasors formálta néppé.” Sütő András egyik legszebb írásában az *Orbán Balázs kapitány*ban azt írja róluk, hogy „a tizenkét éves gyerekek már katonakötelesek voltak... ősi gyermeksírnincs a Székelyföldön az is katonasír.” Megidézi a legnagyobb hadvezérelődöt, Bem tábornokot, aki igencsak tudta, mit beszél: baj van? Azt csak bízzuk a székelyekre. „Egyet hívtak: mindahány ment. Egyet üldöztek: rohant valamennyi. Ismeretlen volt számukra civil temetés. Halottaik sírjába az imádság mellé puskalövést küldtek.” Jancsó Benedek szerint „a székely ma is éppen olyan katonanemzet, mint aminő akkor volt, mikor Középső Ázsia belsejéből magyar testvéreivel együtt elindult nyugat felé magának új hazát keresni... Ennek következtében lett a székely a magyarságnak testileg legépebb és legerősebb törzsévé.” A katonanemzet jellemzője bizonyos rendkívüli igényesség is, amely már az életmód elemi tényezőiben is fellelhető: Imreh István azt írja, mindez már a ház külsejében és berendezésében is megnyilvánul. Mivel örök harcban állott ellenséggel és természettel egyaránt, parancsoló szükség volt a fiúkat kemény férfiéletre nevelni, a lányokat szívós harcostársakká. Az elmúlás nem túl nagy kérdés közöttük – ők a halál rokonai igazából, nem Ady Endre, ők szeretik igazán megcsókolni azt, aki elmegy. Tamási Aron 94 éves nagyanyja görög filozófusokat megszegyenítő elmélyült bölcsességgel vall az elmúlásról – alig háromnegy mondatban... Társadalmuk alapját is ez a katonai szervezet képezte, szögezi le Böződi György. A katonáskodás, a katonás, katonanemzetes szemlélet létfeltétel. Éppen hogy élni segít. Németh László a görögökkel, a minőség népével rokonítja őket. Bem viszont azt is tudta róluk: a székely vitéz, de csak egy feltétellel – ha vezére még vitézebb. „Eddig nem volt, aki vezesse őket”, mondta a zseniális pollyák. „Én megpróbálom...” Az eredményt 49 tavaszáról ismerjük... És bizony még ma is riasztóan aktuális Cs. Szabó sóhaja: az volna a szép nap, ha egyszer arra ébrednénk, hogy a Börzsönytől a móri vidéken és a pilisi hegyeken át végig ötszáz-ezer székely bekerítette a magyar fővárost. „De úgy, hogy még vagy egy milliányi maradt belőlük a Hargita alján.”

Igen, ismeri őket. De a magyarországi katonákat is. Tudja, hogy abban is igaza van Cs. Szabónak, hogy azzal nem mondunk semmit (vagy sértően szólunk), ha azt mondjuk: a székely a jó katona. „Húzz egyenruhát a zalai legényre, s úgy verekszik, mint az ördög.” Gulyás János és Gulyás Gyula már emlegetett, nagyszerű Isonzó-filmjében látható-hallható Kiss Lajos monológja: „Mink itt Szoboszlón nem tudtunk semmit... Ki volt tűzve január huszadikára az esküvőm, és január 10 vagy 11. körül bejöttek hozzánk a Székely Hadosztálynak a katonái. Mert én ezt nem is tudtam, mert nem voltam kint – mondom, itthon voltam, szabadságon –, hogy a Székely Hadosztály tüzérestől, csapatostól, ezredestől, gyalogsággal, mindennel, azok egy csapatban hazajöttek, mert tudták, hogy Erdélyt Románia mindig el akarta Magyarországtól perelni, mindig pályázott Erdélyre... akkor aztán a mi ezredparancsnokunkhoz bementek, és kérték, hogy menjünk a segítségükre

most már, mert hogy soroz a román, és hát szaporodik mindig, az antant meg adja nekik a fegyvert, most már ők kicsik lesznek ahhoz, hogy megvédjék Erdélyt... akkor a román azt mondja, hogy Erdély a Tiszáig tart, és ő a Tiszáig el akarja foglalni Magyarországot... dühös lettem, hogy a kutyaistenit ennek a sorsnak, nézd meg, komám, mondtam a törzsőrmester barátomnak, tíz nap múlva lenne a menyasszonyommal az esküvőm, de hiába, tudjátok, nekem van a legnagyobb frontszolgálatom a laktanyában – 42 hónappal jöttem haza –, de én csak kimegyek a székelyek segítségére még az esküvőm előtt is, mert hősi halott még mindig lehetek, de Hajdúszoboszlón román állampolgár nem leszek soha!”

* * *

Nagyváradon nemcsak parancsokat osztogatnak. A parancsnokság teljes erővel dolgozik. Kratochvil a rettenetesen leterhelt vezérkari főnököt, Siménfalvy Tihamér vezérkari őrnagyot nem viszi magával különböző – nagyszámú – megbeszélésére, sem a szemlékre, egyeztetésekre. Szüksége van ugyanakkor egy vezérkari képzettségű, ügyes tisztre, aki nélkül, teljesen önhatalmúlag, egyedül sem tárgyalni, sem „ügvyintézni” nem akar. Erre a rendkívüli jelentőségű, sajtáságos adjutánsi-társ-alparancsnoki” beosztásra Stomm Marcell századost szemeli ki magának. „Ennek következtében a székely hadosztály egész fennállása alatt ezen a helyen olyan bepillantásom nyílt a hadosztályparancsnok helyzetbírálataiba, elhatározásaiba, fontosabb személyekkel való tárgyalásaiba, hogy a székely hadosztályról szóló megemlékezésben ezeknek az érdekes és fontos eseteknek a leírására térek ki.”

Az ezredes jól választott – pedagógia érzéke, emberismerete, tapasztalata ezekben a történelmi napokban sem hagyja cserben. Sőt: most összegződik, most koncentrálódik tevőleges egészé a tanárkodás, az iskolákban, a Ludovikán, a főhercegcsemetékkal töltött idő, ezek az évek tömörülnek közös frontba a harcterek élményeivel, a négyesek sorsközösségének hatalmas emlékuhatagával – és ne feledkezzünk meg persze a genetikáról, az apai örökségről sem... Stomm bevalottan katonai-szakmai és emberi eszményképét látja parancsnokában – sok egyéb mellett ennek köszönhetően áll módunkban átlátni a klasszikus parancsnoki tevékenység bizonyos márványfoglalátát is Kratochvil váradi működése kapcsán. Stommnak köszönhetően tudunk arról is, hogy midőn gróf Széchenyi Miklós nagyváradi római katolikus püspök egyszerre látta vendégül magát Franchet d'Éperav francia tábornokot, hadseregpáncsnokot és Kratochvil Károlyt – mi mindről is beszélgettek ebédnél és ebéd után... A Székely Hadosztály parancsnoka tájékoztatja a francúz katonai hatalmasságot például arról, hogy a magyarországi, hosszú éveken át tartó „preliberálbolshevik” Galilei Körös-szabadkőműves-cionista-áradikális bomlasztás következtében olyan helyzet alakult ki, hogy a román előrenyomulás az országot a kommunizmusba fogja kergetni, „ez pedig nem lehet célja a győztes nagyhatalmaknak”. Ezért roppant célszerű volna egy olyan – valóban komolyan veendő – demarkációs vonalat létesíteni a magyar és a román csapatok között, amely egyfelől megakadályozná a további véráldozato-

kat, másfelől garantálná, hogy a rendért a hadosztály csapatai és más magyar alakulatok felelhessenek. A tábornok igazi gall grációztatással, roppant udvariasan megköszönte a felvilágosításokat, és annyit mondott – igaz, nem is többet! –, hogy mérlegelendő az ezredes úr és a püspök atya bizonyos megállapításai a jövőre vonatkozóan, hogy Magyarország tényleg ne juthasson a bolsevisták kezére. És természetesen az elhangzottakat jelteni fogja feletteseinek. „Hogy ez megtörtént-e, és volt-e valami hatása, arról nem érkeztek közvetlen hírek”, rögzíti tárgyilagos szkepszissel Stomm Marcell, majd hozzáfűzi: „Kratochvil ezredes csak később tudta meg, hogy a románok állítólag olyan tárgyú francia felszólítást kaptak, hogy előrenyomulásukat Magyarországra a Csucsá–Szinyérváralja vonaltól nyugatra ne folytassák. Kratochvil ezredes ezt a hírt mint olyant tudomásul vette, de kételkedett benne, hogy a románok ezt be fogják tartani.” A parancsnoknak bőségesen van oka a kételkedésre... Mindazonáltal „elhatározta, hogy a franciákkal az összeköttetést feltétlenül fel fogja venni”. Nem rajta múlik, hogy ez az összeköttetés, ez a kapcsolatfelvétel mindörökre megragadt a Széchenyi püspök ebédjénél...

A segédtiszt-százados jóvoltából tudhatjuk azt is: Nagyváradon Kratochvil Károly hadosztályparancsnoki munkája igen jelentékeny, ha nem éppen túlnyomó részben a hadosztály ellátásáért folytatott kéréselésben, kilincselésben, intézkedni próbálgatásban merült ki. Emellett természetesen folyamatosan foglalkozott a hadosztály elkerülhetetlen, szükséges szervezési-irányítási feladataival is, de sajnos, legtöbbször ezek elemi előfeltételeit éppen a nélkülözhetetlen, létfontosságú felszerelési-ellátmányi gondok – mai szóval: logisztikai nehézségek – jelentették. Egyszemélyes, folytatólagos külön háborút vív Budapesttel, hogy a hadianyag-szállítás ne csökkenjen, vagy legalább folyamatos legyen. „Felfogása az volt, írja Stomm, hogy a budapesti kormány felé hangsúlyozni kell: a székely hadosztály kizárólag a románok ellen szervezkedik, erre égető szükség van Magyarországnak keletről való megvédése végett, illetve azért is, hogy a magyar kormány Budapesten maradhasson.” Kratochvil tehát megpróbálná megmagyarázni Károlyiéknek: nekik is elemi érdekük lenne a románok megállítása és visszaszorítása, hiszen előrenyomulásuk az ő végüket is jelenti. A szent pacifizmus eszméje és a „cukorbolsevikiék” körmönfont, szívós aknamunkája viszont éppen a parancsnok korábbi mondatát igazolja: akit az istenek meg akarnak rontani, azt vaksággal sújtják. Magyarország elárulóit pedig már éppen eléggé megrontották...

Stomm Marcell mellett van még jó néhány figyelemre méltó fiatal tisztje a hadosztálynak. Kratochvil is felfigyel egy értelmes, bátor, mély nemzeti elkötelezettségű, fajtája legszebb tulajdonságait pompásan egyesítő, csíkszentdomokosi születésű, 23 éves székely hadnagyra. Ez a fiatalember a legújabb kori Erdély egyik legnagyobb alakja és katolikus püspökként az utóbbi évszázad legkiemelkedőbb erdélyi egyházi embere lesz. Márton Áronnak hívják. (Három nagy Áronunk van, mondták e sorok írójának élete első erdélyi útján, 1974 nyarán a Székelyföldön – a Tamási, a Gábor meg a Márton. Szellem, fegyver, hit.) Íme az egykori beosztott tiszt levele egykori parancsnokának:

„Budapest, 1940. IV. 1-én

Nagyméltóságú Altábornagy Úr!
Kegyelmes Uram!

Hálásan köszönöm kitüntető figyelmedet. Nagy lelki örömmel olvastam hadosztályunk történetét. Jólesett, hogy az eseményeknek, melyeknek magam is szerény résztvevője voltam, hiteles és általunk nem ismert hátterét és körülményeit sikerült megtudni. Hősi erőfeszítéseidre és lelkes munkádra Isten áldását kéri a legmélyebb tisztelettel és igaz nagyrabecsüléssel

volt hadnagyod és mindég hűséges híved:

Márton Áron.”

Május elseje, 1952